

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

На тему: **Війна за австрійську спадщину та її політичні наслідки**

Виконав:

студент 4 курсу

денної форми навчання

Напрямок підготовки (спеціальності)

032 «Історія та археологія»

Немитов Роман Васильович

Керівник:

д.і.н., професор

Каріков Сергій Анатолійович

Рецензент:

д.і.н., професор

Сорочан Сергій Борисович

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I. Хід війни за австрійську спадщину.....	7
<i>1.1. Передумови війни та політичне становище країн учасниць.....</i>	<i>8</i>
<i>1.2. Хід війни, бойові дії та зміни у політичних відносинах.....</i>	<i>17</i>
Розділ II. Наслідки війни за австрійську спадщину.....	30
<i>2.1. Закінчення війни. Другий Аахенський мир.....</i>	<i>30</i>
<i>2.2. Політичні наслідки війни для Європи і світу</i>	<i>37</i>
Висновки.....	40
Список використаних джерел та літератури.....	42
Резюме.....	45

Вступ

Актуальність теми дослідження: полягає в розгляді війни за австрійську спадщину як на подію, що вплинула на перебіг подальших подій в усьому світі. Парадоксальність ситуації складається в тому, що для більшості держав війна закінчилася статус – кво, яка не мала короткочасних наслідків, і спільна невдоволеність її безрезультатністю призвела до всесвітньої Семирічної війни, яка запустила рух історичних процесів змінивши світ назавжди.

Об’єкт дослідження: війна за австрійську спадщину.

Предмет дослідження: головні європейські держави, та їх політичні й воєнні наміри.

Хронологічні межі: охоплюють час від початку війни (16 грудня 1740 р.) до її завершення (1756 р., напередодні початку Семирічної війни).

Територіальні межі: охоплюють весь західний та центральний регіони Європи, з концентрацією уваги на містах проведення бойових дій, також частково буде зачеплено американські та індійські територіальні води.

Мета дослідження: встановити довготривалі наслідки війни, визначити їх передумови, причини та вплив на політичну історію світу.

Завдання дослідження. Для досягнення мети дослідження визначено наступні завдання.

- Визначити головні мотиви участі в війні європейських країн, розглянувши їх всіх окремо, та дослідивши тодішню спільно європейську політичну напругу.
- Встановити чітку політичну ситуацію всередині основних країн-учасниць війни.
- Проаналізувати основні події, пов'язані з ходом бойових дій.

- Встановити головні наслідки війни і розглянути післявоєнну ситуацію, що склалася у світі.

Наукова новизна: полягає в дослідженні війни за австрійську спадщину як частину довготривалого процесу становлення нової політичної системи міжнародних відносин між європейськими державами.

Методологічною основою: в моїй роботі стали історико – порівняльний та історико – системний методи.

Історико – порівняльний метод є одним з найважливіших і популярних методологічних підходів у сфері історичної науки. Цей метод заснований на порівнянні різних аспектів історичних явищ, подій та процесів з метою розуміння їх спільних рис та відмінностей. Історико-порівняльний метод дає змогу вивчати не лише окремі історичні події, але і ширший контекст у якому вони відбуваються. Цей метод дозволяє досліджувати подібність та розбіжності між різними періодами, країнами, народами, соціальними групами, політичними системами та іншими об'єктами дослідження. Один з головних принципів історико – порівняльного методу - це об'єктивність. Порівняння повинні ґрунтуватися на об'єктивних фактах, наукових джерелах та дослідженнях, а не на суб'єктивних уявленнях чи припущеннях. Важливо враховувати контекст, у якому розглядаються об'єкти порівняння, зокрема історичний, соціокультурний, політичний та інший. Порівняння об'єктивних фактів дало змогу досягнути історичної точності в моїй роботі.

Історико – системний метод є одним зі значних методологічних підходів у сфері історичної науки. Він використовується для аналізу історичних явищ та подій у контексті системних залежностей та взаємодій. Цей метод дозволяє розглядати історію як систему, що складається з елементів, що взаємодіють між собою та впливають на хід історичних процесів.

Історико-системний метод передбачає дослідження історичних явищ у широкому контексті, зокрема враховуючи їхні взаємозв'язки з політичними, соціальними, економічними, культурними та іншими факторами. Він дає змогу розглядати історію як цілісну систему, де зміни в одному компоненті можуть мати вплив на інші. Один з головних принципів історико-системного методу - розуміння історичних явищ у контексті їхньої взаємодії та впливу на інші складові системи. Вивчення взаємодії між різними елементами системи допомагає встановити причинно-наслідкові зв'язки та зрозуміти динаміку історичних процесів. Я розглядаю війну за австрійську спадщину як подію яку не можна відривати від контексту наступної та минулої суцільної війни в Європі, і для встановлення об'єктивної картини подій та визначення точних причин і наслідків, я активно використовував історико – системний метод.

Історіографічна база роботи: Не дивлячись на те, що тема війни за австрійську спадщину мала важливі політичні наслідки в цілому, більш ретельно досліджуються її окремі елементи, такі як: війна за вухо Дженкінса, перша Сілезька війна, внутрішньо політичний стан країн-учасниць і т.д. Тобто війну за австрійську спадщину куди частіше використовують як предмет в історичному дослідженні, а не об'єкт. Для того щоб поглинутись в цю тему, мені допомогли такі автори як: Соколов Б.В. з його роботою «Сто великих воєн»¹; Мерінг Ф.Ф. з його роботою «Очерки по истории войн и военного искусства»²; Ненахов Ю.Ю. з його роботою «Войны и кампании Фридриха Великого»³.

¹ Соколов Б.В., «Сто великих воєн», -М.: Освіта, 1987.

² Меринг Ф. «Очерки по истории войн и военного искусства» / Франц Меринг. — М.: Воениздат, 1941.

³ Ненахов Ю. Войны и кампании Фридриха Великого / Под общ. ред. А. Е. Тараса. — Мн.: Харвест, 2002.

Проте здебільшого я був вимушений звертатись до робіт в яких об'єктом дослідження була внутрішня та зовнішня політика в країнах які приймали участь в війні, для поглиблення в цій темі, мені допомогли такі автори як: Туполєв Б.М з його роботою «Фридрих II и Священная Римская империя»⁴; Мартенс Ф.Ф. з його роботою «Собрание трактатов и конвенций, заключённых Россиею с иностранными державами.» в якій міститься два договори заключенні між Російською імперією та Великобританією(3 квітня 1741 р. та 11 листопада 1742 р.); Яковлев Н.Н. з його роботою «Британия и Европа.»⁵. Ознайомлення з вище зазначеними роботами допомогли мені в побудуванні об'єктивної та повної картини в моєму дослідженні, що дало мені змогу зробити власні висновки стосовно моєї теми.

Джерельна база дослідження: При вивченні матеріалу, основна увага була зосереджена на наративних джерелах. В першу чергу я звертав увагу на літературу яка за основу свого дослідження брала об'єкт або предмет мого дослідження, наступним пріоритетом для мене була література яка зіткнулася з моєю темою лише частково, її цінність полягала в більш ретельному дослідженні тих тем, на які менше звертають увагу в історіографії війни за австрійську спадщину, здебільшого це були теми воєнної справи та дипломатії

Також для мого дослідження використовувалися актові джерела, насамперед це міждержавні договори: «Прагматична санкція» (1741), «Аахенський мирний договір» (1748). На жаль значна кількість договорів не зберіглась, що ускладнює роботу по встановленні історичної точності.

Структура роботи: Робота складається з змісту, вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури. Розділ перший присвячений передвоєнній обстановці в Європі та ходу бойових дій. Розділ другий присвячений післявоєнній обстановці та наслідкам війни.

⁴ Туполєв Б.М. Фридрих II и Священная Римская империя // Европейские монархии в прошлом и настоящем. СПб., 2001.

⁵ Яковлев Н.Н. Британия и Европа. М., 2000.

Розділ I. Хід війни за австрійську спадщину

Початок раннього Нового часу був не кращим періодом для імперії Габсбургів. Ще до Реформації вона планувала об'єднати під своєю владою значну кількість територій Західної та Центральної Європи, підпорядкувавши їх впливу імператора Карла і католицької церкви. Проте згодом, після Аугсбурзького релігійного миру 1555 р., їй довелось обмежити свої амбіції.

Надалі, після Тридцятирічної війни, яка в підсумку не принесла Габсбургам очікуваних успіхів, Бурбони встановили свою владу в Іспанії. Крім того, стрімко падав вплив Габсбургів на Апеннінський півострів. Лише на Балканах їм вдалося зберегти контроль територій, та навіть дещо розширити свої володіння за рахунок земель, відібраних у Османської імперії, проте Стамбулу вдалося їх повернути в 1739 р.

Проблема престолонаслідування була найкритичнішою проблемою, не вирішення якої загрожувало перекреслити всі попередні зовнішньополітичні досягнення Габсбургів. Згідно з "Прагматичною санкцією" (документ який прийняли в 1713 році), якщо Карл VI не зможе обзавестись синами, його землі повинні були перейти його дочкам. Таким чином, будучи старшою донькою, престолонаслідницею ставала Марія – Терезія.⁶

Зазначений документ не підлягав ніякій критиці, всі були згодні з його пунктами, й вже здавалося, що ніяких проблем не виникне. Але вже після смерті імператора в 1740 р., монархи та знать змінили свій погляд на ситуацію та закрили очі на всілякі гарантії.

⁶ Перцов В.І., Німеччина у XVIII столітті, Мінськ, 1953. 63 – 64 с.

Сусідні правителі різко почали згадувати своє «Габсбурзьке» походження, і почали претендувати на імператорський престол. Більше інших виділились в цьому плані курфюрст баварський Карл Альбрехт і саксонський курфюрст Август III.⁷

1.1 *Передумови війни та політичне становище країн-учасниць*

По всій Європі XVIII ст. віяла напруга від наростаючого конфлікту. Остання масштабна війна закінчилась у 1714 році, так звана війна за іспанську спадщину, результатами якої були невдоволені всі, навіть країни яким вдалося вийти переможцями з конфлікту.

Всі хотіли влаштувати переділ територій, хтось завоювати нові, хтось повернути старі, було достатньо одного спалаху, щоб вогнем зайнявся весь континент. Варто приділити увагу кожній державі-учасниці війни, щоб розуміти всю складність зовнішньополітичної ситуації в Європі напередодні початку війни.⁸

Австрія

Як і зазначалося раніше, становище Австрії було не надто сприятливим. Поступово вона втрачала свій вплив на європейський континент. Вперше її позиції німецького гегемона похитнулись ще в 1648 році, коли коаліцією прибічників Габсбургів була програна Тридцятирічна війна. З того моменту її вплив поступово зменшувався, особливо на фоні поступового розвитку східнонімецького центру протестантизму Бранденбургу – Пруссії.

⁷ Burgdorff, S., Pitzl, N.F., Wiegrefe, K. (Hrsg.) Preussen. Die unbekannte Grossmacht. – München: Wilhelm Goldmann Verlag, 2009. – 320 p.

⁸ Weil H., La guerre de la succession d'Autriche (1740-1748), [v. 1 - 61, P., 1897-1913.

Отримані Голландія та південна Італія, в наслідок війни за іспанську спадщину, можна вважати компенсацією куди важливішої втрати, іспанської корони в руках у Габсбургів, що значною мірою похитнуло їхню владу в Європі. Хоч і іспанська "золота доба" після Тридцятирічної війни минула, Іспанія все ще залишалася доволі могутньою колоніальною імперією яка могла перевернути хід війни, обравши інший бік у цьому протистоянні.⁹

Одним із небагатьох світлих моментів для Австрії було те, що їм вдалось завдати поразки османській воєнній машині, та повернути собі угорські землі, й тим самим забезпечив собі захист від можливих утискань з південного кордону.

Карл VI, імператор Священної Римської імперії, не маючи дітей, був вимушений видати згадану вище «Прагматичну санкцію», яка дозволяла жінками наслідувати престол, закон був узгоджений з державами які могли б заперечити право жінки на трон (Іспанія, Росія, Османська імперія, Бранденбург, Голландія, Англія, Данія, Ганновер, Саксонія, Франція (єдиний, хто не визнав закон, був Карл Альбрехт – правитель Баварії)).

Зазначений крок був зроблений для того, щоб його племінниці Марія Жозефа та Марія Амалія могли наслідувати корону, і тим самим влада залишилась би у Габсбургів, на той випадок, якщо у монарха не буде синів. Невдовзі після підписання закону, у Карла народився син, але незабаром він помер, після чого в нього народжувалися одні доньки, тим самим ставши першими в престолонаслідуванні, роль головної наслідниці випала, його старшій доньці, Марії-Терезії, що значно відрізнило її виховання від звичного виховання дівчат в родинах правителів, вже в 14 років вона була присутня на засіданнях державної ради набираючись досвіду для свого майбутнього правління.

⁹ Карл Воцелка. История Австрии: культура, общество, политика. — М.: Весь мир, 2007. — 367 с.

Отже, напередодні війни Австрія знаходилась в доволі хиткому положенні. Ще одна програна війна могла поставити крапку на Габсбурзькій гегемонії в Європі, тому вони не мали іншого вибору, окрім як боротися до кінця.

По-справжньому вселяло надію на вирішення проблеми з наслідкуванням те, що майбутня імператриця була добре підготовлена до свого нового статусу, та як вважалось, зійде на трон без особливих проблем, що і стало одним важливих факторів подальшого перебігу війни – її несподіванка.¹⁰

Пруссія

Протягом раннього Нового часу курфюршество Бранденбург – Пруссія нарощувало зовнішньополітичну могутність. В ході Тридцятирічної війни ця територія змогла відстояти свою свободу віросповідання та незалежність від Швеції, після чого почала політичну активізацію.

На новий рівень політичної могутності Пруссію вивів Фрідріх Вільгельм I, також відомий як «король-солдат». Ще з самого дитинства він проявляв повну апатію до культури, моди та етикету, його головним захопленням були війни та армія. Ставши королем у 1713 році, Фрідріх Вільгельм I зосередився на зміцненні країни, був зменшений штаб придворних слуг, багато посад були зовсім скасовані, витрати на утримання двору були зменшені в 6 разів, і таким чином залишалось багато коштів, які він з радістю витрачав на рекрутування людей в армію, тим самим залишив після себе одну із найбільших армій в Європі.¹¹

¹⁰ Огуй О. Д., Стеблій Ф. І. Марія-Терезія //Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2009. — Т. 6 : Ла — Мі. — С. 511—512. — 784 с.

¹¹ Форстен Г. В. Фридрих-Вильгельм I, прусский король // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.

31 травня 1740 році на престол заступив син Вільгельма – Фрідріх Великий. «Старий Фріц», як його пізніше прозвали, спираючись на могутню армію та кошти, успадковані від батька, прагнув піднести добробут країни за рахунок доволі багатого регіону Сілезія. Також Фрідріх Великий хотів заявити про себе, бо Пруссія в масштабах Європи на той час залишалася країною другого порядку. За таких умов перемога над регіональним гегемоном поставала доволі гарним способом засвідчити свою могутність, бо на той час в імперії були дві основні сили: австрійська зовнішня політика та австрійська армія.

Ще однією причиною антагонізму до імператора було те, що в останні роки свого життя у Вільгельма загострилися відносини з Австрією оскільки імператор не надав королю обіцяної підтримки у Нейбурзі. Тоді й Фрідріх-Вільгельм скасував свій договір із імператором, який укладав у собі визнання прагматичної санкції.¹²

Отже, Пруссія, набравши сили за роки стагнації Австрії, вирішила застосувати їх, щоб нарешті змістити довговікового німецького гегемона та замінити його, і для цього вони вирішили обрати час політичної нестабільності.

Баварія

Баварія була видимою німецькою державою, але на більше вона не могла претендувати, проте вона намагалася, наприклад оспоривши прагматичну санкцію тим самим даючи собі можливість законного сходження на імператорський престол.

¹² Ненахов Ю. Войны и кампании Фридриха Великого / Под общ. ред. А. Е. Тараса. — Мн.: Харвест, 2002.

Курфюрст Карл Альбрехт намагався всіма силами зробити з Мюнхена культурною столицею Європи, для підвищення власного престижу та надання ваги своїм зазіханням на престол, він значно збільшив кількість армії, ігноруючи ті борги, в які довелось увійти його державі, уклав союз Віттельсбахів, в який входили – Баварія, Пфальц, Трир й Кельн – з метою протистояння Габсбургам, загравав з Францією, намагаючись отримати з нею союз, бо вона позиціонувала себе як головний ворог Австрійського владарювання.¹³

Зважаючи на всю проведену політику Карла Альбрехта, варто зробити висновок, що війна з Австрією була його початковою метою, для досягнення власної могутності. Тому ще більш вражає австрійська непередготовленість до подальших дій. Можливо, частково це пояснюється баварським заграванням до Австрії; також, тим, що Карл надав свої війська для боротьби з османами, які зазнали нищівної поразки під Белградом (майже з 42 тисяч солдат залишилось лише 10 тисяч). Скоріш за все, такий втрачений військовий ресурс був одним із головних факторів австрійської недооцінки можливості війни з боку Баварії.

Франція

Після війни за іспанську спадщину, Франція, хоч і відстояла свою головну ціль, а саме встановлення династії Бурбонів в Іспанії, проте їй для цього довелось відати території своєї нової союзниці до рук Австрії, а саме Нідерланди та Неаполь. Це посилювало її головну суперницю, але разом з цим і розв'язувало їй руки для подальших дій. Так, своєю головною метою територіальної експансії Людовик XV поставив багаті землі Голландії, і все, що йому залишалось робити це чекати вдалого моменту для реалізацій своїх амбіцій.

¹³ Шмид А. Карл VII // Шиндлинг А., Циглер В. Кайзеры. Ростов н/Д, 1997. С. 271.

Ці території були важливі не тільки через посилення своєї держави, а і через те, що їх втрата болісно позначиться на імперії Габсбургів (давньої суперниці Франції на континенті) яка і так на той час переживала не кращі часи, а вдало завданий удар міг завершити її вікову домінацію над імператорським тронем, посадивши на це місце короля Баварії, який мав відкрити профранцузьку орієнтацію. Також проблемою для Франції було зближення Австрії та Великобританії (головного суперника Франції), що несамовито непокоїло французьку сторону. Посилювався цей ефект наростаючою колоніальною ворожнечею, бо вільних земель у світі лишалося все менше, а їх цінність ставала все більшою. Напруга в Північній Америці та в Індійському океані ставала все більшою, що потім зіграє свою роль в майбутньому.¹⁴

Головною метою Франції було послаблення своїх геополітичних суперників методом територіальних та політичних утисків, і самим зручним методом вирішення цього питання стала війна, до якої Франція була слабо підготовлена, через нездатність Людовика до володарювання та в цілому його незацікавленістю політикою, проводити час з представницями слабкої статі його цікавило куди більше.

Велика Британія

Британія брала участь у "війні за вухо Дженкінса" ("війні за асьєнто"; 1739-1742), головною метою якої було послаблення величезного іспанського торгового впливу в Вест-Індії. Доки британці і іспанці взаємно послаблювали один одного, Франція на цьому тлі набирала могутності, бо мала можливість безперешкодно торгувати американським товаром.

¹⁴ История Франции. В трёх томах — М.: Наука, 1972—1973

В той час, коли англійські та іспанські флоти топили одне іншого, Франція поставляючи свої кораблі Іспанії, тому Британія вважала за потрібно змінити цю ситуацію.¹⁵

Також зацікавленість Британії в Європі пояснювалася тим, що король Великобританії Георг II був курфюрстом Ганноверу, тому всі політичні коливання на німецькій землі безпосередньо торкалися Британії, хоча ці землі мали доволі суперечливі погляди у всієї влади. Річ у тому, що Ганновер був доволі бідною землею з малим населенням, з якого складалася незначна регіональна армія. Це означало необхідність в захисті цієї землі основними угрупованнями сил, проте їх ще потрібно було перекинути туди. Для цього потрібно було перетнути Ла-Манш, де британцям протидіяли французи, в яких не було проблем з тим, щоб в короткий термін захопити ці землі, а потім використовувати їх як обмінний ресурс при торгівлі американськими та індійськими землями.

До всього вище сказаного додавався і той факт, що Ганновер був «обличчям» Англії для європейців, а як і зазначалося раніше, це обличчя було доволі проблемним, яке принижувало британський авторитет перед іншими державами.

Важливим фактором участі у війні Британії було її партнерство з Австрією, хоча Пруссія також намагалась утворити союз з британцями, та в кінцевому випадку вона залишилась непохитна.¹⁶

¹⁵ Gaudi, Robert. *The War of Jenkins' Ear: The Forgotten Struggle for North and South America: 1739-1742*. — Pegasus Books, 2021. — 408 p.

¹⁶ Яковлев Н.Н. *Британия и Европа*. М., 2000. – 197 с.

Отже, важка війна в районі Вест-Індії, зростання французької величі, загроза англійським землям в Німеччині, союз з Австрією, територіальні зазіхання на американському та індійському континенті, у Великобританії було більш ніж достатньо причин для того, щоб не залишатися в стороні в час війни, бо була реальна загроза зайняти нижчі міста в рейтингу європейських країн.

Росія

Початок XVIII ст. був часом великих перемін в історії Росії. По-перше, її перемога в Північній війні над Швецією дозволила їй просунути на північно-західному напрямі, вийти в Балтійське море, заснувати майбутню столицю Санкт-Петербург; по-друге, було здійснено прорубування вікно в Європу, і тим самим вихід на міжнародну європейську арену, та початок встановлення дипломатичних відносин; по-третє, заснування імперії в 1721 році підвищило зовнішньополітичний статус та престиж держави.¹⁷

Вихід Росії на європейську дипломатичну арену, перемоги у війнах з сусідами (Північна війна, вихід до Азовського моря) спонукали західні країни до встановлення союзу з нею. Особливо в цьому відзначились Австрія та Пруссія, постійно намагаючись схилити її на свій бік, тим самим похитнувши баланс сил на континенті.

Росія доволі довгий час зберігала політичний нейтралітет, не дивлячись на всі спроби інших держав залучити її на свій бік. Проте все ж потрібно зазначити, що довготривалий та міцний політичний союз був їй необхідний не менш, ніж західним країнам.

¹⁷ Орлов А. С., Георгиев В. А., Георгиева Н. Г., Сивохина Т. А. История России. — 2013. — С. 218—219.

Тривала Північна війна зі Швецією виявилася доволі важкою та кровопролитною, а Османська імперія, хоч і втрачала свій вплив, та все ще залишалася доволі значною силою в східноєвропейському регіоні. Тому Росія обрала тактику очікування, щоб обрати правильний момент, та закріпити політичний союз з найбільш надійною державою, і завдяки цьому досягнути своїх геополітичних цілей.

Ще одним фактором зацікавленістю Росією німецькими землями було те, що курфюрстом Саксонії на той час був польський король, а Росія мала свої плани на ці землі. Як мінімум, вона хотіла зберегти свій політичний вплив на Польщу, який вона здобула внаслідок війни за польську спадщину.¹⁸

Отже, Росії, як новій імперії, терміново було потрібно визначити свій статус на геополітичній карті Європи, знайти союзників та здобути вплив на західні країни, показавши свою могутність. Крім того, їй потрібно було захищати та боротись від утискань своєї країни, та країн, які входили в її список інтересів. Дивлячись на все вище описане можна зрозуміти, що участь в цій війні була необхідна з точки зору поставлених цілей Російської імперії.

Отже, низка європейських країн взяли участь у війні за австрійську спадщину. Інші, не згадані вище держави, мали другорядне значення в конфлікті або прямо не втручались у нього. В цілому, назва «війна за австрійську спадщину» є доволі умовною, бо фактично за цю, так звану, спадщину боролися декілька країн в особі самої Австрії, Баварії та частково Франції, яка мала велику зацікавленість в перемозі Карла Альбрехта.

Інша частина країн-учасниць цього конфлікту мала більший інтерес до територіальної експансії та послаблення інших суперників, яка могли брати участь у війні в якості союзниці певної сторони.

¹⁸ Кудрявцев Н. А. Государево око: тайная дипломатия и разведка на службе России. — Олма-Пресс, 2002. — 593 с

Тим самим у «війна за австрійську спадщину» спостерігаємо своєрідну тенденцію: участь однієї країни спонукала іншу приєднатись їй всупереч, тим самим створюючи ланцюг, який охоплював все більше й більше країн. Ця тенденція виявила себе і на полі бою, де значна частина битв проходила за межами австрійсько – баварських кордонів, а самі ці країни не приймали в них участі.

Можливо, в майбутньому зазначені обставини і стали однією із причин великою невдоволеністю війною, бо в ній брали участь майже всі найпотужніші країни Європи, тим самим створюючи баланс в силі сторін і завдаючи важких економічних та воєнних втрат для всіх учасників.

1.2 Хід війни, бойові дії та зміни у політичних відносинах

1740 рік став останнім в житті одразу для трьох монархів – Карла VI, імператора Священної Римської імперії; Фрідріха Вільгельма I, короля Пруссії; Анни Іванівни, імператриці Росії. Смерть імператора Карла виявилася безпосередньо пов'язаною з початком війни.

Як зазначалося раніше, право Марії-Терезії на престол повністю визнавали майже всі сусіди, за винятком курфюрста Баварії Карла Альбрехта, що і стало каменем спотикання для Австрії.¹⁹ Баварський монарх згадав про старе німецьке право, яке дозволяло любому бажуючому виставити свою кандидатуру на престол. Раніше цього ніхто не робив через абсолютну домінацію Габсбургів на дипломатичному фронті в німецьких землях.

¹⁹ Соколов Б.В., «Сто великих воєн», -М.: Освіта, 1987. 85 с.

Проте Карлу VI не вдалося досягти значної підтримки від інших держав, принаймні створювалось враження, що в цілому прецедентів не повинно бути. Тому імператор не вимагав більш значних гарантій від сусідніх держав, їхнього прийняття "Прагматичної санкції" було цілком достатньо.²⁰

Фрідріх Великий запропонував Марії-Терезії компроміс: передачу Пруссії території Сілезії в обмін на його визнання права Марії-Терезії на престол. На той час Сілезія була дуже важливим в економічному відношенні регіоном, в ній проживало близько 3 мільйонів осіб, були добре розвинуті мануфактури, що робило регіон центром полотняного виробництва. Все це в сумі забезпечувало високий рівень статку та благополуччя. До того ж, цей регіон мав великий розмір, який дорівнювався майже всій тодішній Пруссії, все це робило Сілезію головною ціллю Фрідріха в планах на розширення своїх земель.²¹

Австрія, будучи в дуже скрутному становищі, не мала права на помилку. Втрата такого важливого регіону як Сілезія могла завдати нищівної поразки австрійському домінуванню. Країна без достатніх грошей та армії повинна була боротись до кінця. Ускладнював ситуацію намір Карла Альбрехта узурпувати імператорський престол.

Марія-Терезія відмовила Фрідріху щодо пропозиції передачі регіону Сілезія. Тому король Пруссії вирішив піти іншим шляхом і 16 грудня 1740 році розпочав бойові дії, окупувавши Сілезію без об'явлення війни. У цьому регіоні не було майже ніякого опору, тому до кінця січня 1741 р. майже весь регіон був зайнятий Пруссією. Цю подію можна вважати початком війни за австрійську спадщину.

²⁰ Шмид А. Карл VII // Шиндлинг А., Циглер В. Кайзеры. Ростов н/Д, 1997. С. 273.

²¹ Кони А.Ф. Фридрих Великий. Ростов н/Д, 1997. С. 114.

В одну мить Пруссія із маленької держави, перетворилась на грізну силу Європи, яка кинула виклик імперії Габсбургів, і з думкою якої було потрібно рахуватись. Австрія не мала наміру здаватися, тому вона почала формувати угорську рекрутовану армію.²²

Король Фрідріх не мав інформації з цього приводу, тому він ще розраховував обійтись без війни, звернувшись до короля Великої Британії Георга II, який доводився йому дядьком. Пруський монарх пропонував йому князівство Мекленбург, якщо той вмовить імператрицю здатися, або хоча б допоможе з війною.

Результату це звернення не дало. Король Георг II недолюбливав свого племінника, і втручатися в справи Священної Римської імперії він не хотів, до того ж на порядку денному була війна з Іспанією, яка набирала оборотів. По тій же причині він відмовив і Марії-Терезії, не дивлячись на всі їх союзницькі відносини. Таких самих думок дотримувався і парламент, тому війна в даному періоді для Британії була не вигідним варіантом.²³

10 квітня 1741 р. відбулась битва при Мольвиці, в якій зіткнулись австрійська та прусська армія. Сили були приблизно рівні: Австрія 25 тисяч людей з перевагою в кінноті; Пруссія 24 тисячі з перевагою у артилерії. Спочатку битва ішла не зовсім добре для Пруссії. Заставши австрійців зненацька, прусаки не скористалися ситуацією та дали ворогу зібратися та зайняти позицію, але робили це під сильним артилерійським вогнем, замість того, щоб піти в атаку. Через годину австрійська армія була сформована та пішла в атаку, кіннота напала на правий фланг Пруссії і почала його давити, армія почала вагатися, і почало здаватися що бій програний.

²² Ардабацкая А.М. Из истории борьбы с прусской агрессией в 40-е гг. XVIII в. — Ученые записки Саратовского университета. Т. 66. Саратов. 1958. 116 – 120 с.

²³ Thompson A. C. George II: King and Elector. New Haven, 2013. 35–36 p.

Тому генерал Шверін вмовив короля Фрідріха тікати з поля бою, а бій він завершить сам. Король послухав пораду генерала та покинув битву. Шверін взяв командування на себе, зміг нормалізувати правий фланг, виснажив суперника та пішов в контратаку, в результаті чого битва була виграна, хоч втрати Пруссії і були більшими за австрійські. 9 жовтня 1741 року в селі Кляйн-Шнеллендорф Марія-Терезія та Фрідріх II підписали таємний мирний договір, по умовах якого Пруссія отримувала землі Нижньої Сілезії.²⁴

Карл Альбрехт, як і було замислено, заручився підтримкою Франції, і діло двигалось до заключення офіційного союзу. Цілі французької сторони та баварської ні в якому разі не суперечили, а в деяких випадках навіть збігались між собою. Імператор Священної Римської імперії з про-французькими поглядами, який би став третьою силою в регіоні, ворогуючи з Австрією та Пруссією, і який би спонукав інші держави до про-французького курсу, було прекрасним вирішенням австрійської проблеми, для Франції це було би гарним результатом війни.

Баварія або Пруссія могли стати гарним союзником на сході, тим самим забезпечуючи собі захист від нападів Австрії. Раніше на цьому місці знаходилась Польща, але вона вийшла з гри після війни за польську спадщину. Турбот викликала і Росія, яка підтримувала добрі відносини з Австрією і розширювала свої володіння на захід, тому Франція вирішила усунути її з поля зору, натравивши на неї суперниць, Швецію та Османську імперію, шляхом фінансування їх. Османи вирішили відмовитись від пропозиції, а Швеція погодилась і 24 липня 1741 році об'явила війну Росії, і також вступила в війну за австрійську спадщину.

²⁴ Kunisch, J. Friedrich der Grosse. Der König und seine Zeit. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2012. – 624 p.

Флері – кардинал, архієпископ та фактичний правитель Франції – будучи відповідальним за всі зовнішньополітичні дії Франції, стрививши між собою Європу, сам не хотів приймати участь в війні. Проте у Людовіка XV були інші плани, тому він наказав вторгнутися без оголошення офіційної війни.²⁵

Так як Георг II був курфюрстом Ганноверу, то він не міг ігнорувати, як його головний суперник іде війною на його союзницю, північні землі якої майже межують з його власними, і при підтримки прем'єр-міністра вступає в війну. Думки в парламенті на цей рахунок сильно розрізнилися, через спірну важливість Ганноверу для Великобританії, головну тезу якою можна описати думкою парламенту: «Навіщо нам вмирати за Ганновер!». Проте були і деякі переваги в утримуванні цієї землі. По-перше можна було контролювати гирло річок Ельба та Везер; по-друге тут було розташовані доволі міцні фортеці, що давало змогу загрожувати англійським конкурентам, в особі Данії, Нідерландам які знаходилися під керівництвом Австрії та Франції; по-третє, втрата Ганноверу могло бути жестом слабкості, імперія яка не може вдержати власні території не така страшна як імперія яка бориться за них до кінця.

Проте, як зазначалось раніше, Ганновер все ж створював більше проблем, ніж давав користі, тому прийняття рішення з приводу цих земель можна порівняти з ходьбою по канату.²⁶

²⁵ Lemontey, «Histoire de la Régence et de la minorité de Louis XV» (П., 1832)

²⁶ Войтович Л. Історія війн і військового мистецтва: Том 2. Харків. 2017.

Все ж, ще навіть до втручання у війну, позиція короля Георга була доволі чіткою. Від самого початку війни він активно підтримує австрійську сторону, а потім, 3 квітня 1741 році було заключено союз між Росією і Британією, що стало початком антифранцузької коаліції. Окрім воєнного союзу, був заключений і союз субсидій, в якому Британія почала спонсорувати Росію. Остаточо договір був підписаний 11 листопада 1742 року, хоча фактично це був новий договір, який підтверджував позиції старого, визвано це було приходом до влади нової імператриці – Єлизавети Петрівни. В той же час Австрія та Британія визнали Росію в якості імперії.²⁷

18 червня 1741 р. був укладений Німфенбургський союз, який сформував іншу сторону конфлікту, в нього входили: Франція, Баварія, Іспанія, Сардинія, Пруссія, Кельн, Гессен-Кассель, Пфальц, Польща та Саксонія

В листопаді 1741 р. маршал Бель-Іль захопив Прагу, установивши повну домінацію над північчю, заходом та сходом імперії. 13 січня 1742 р. Карл Альбрехт на Франкфуртському сеймі був обраний імператором Священної Римської імперії під ім'ям Карла VII. Все це відбувалось під протекторатом Франції. Перенести столицю в Мюнхен не вдалось тому, що в гонитві за австрійською столицею та короною, він втратив власні.²⁸

В листопаді 1741 року іспанська армія, яка належала герцогу Монтемера, висадила в Тоскані, пішовши в герцогство Модена, яка відмовила іспанцям дати прохід, лякаючи їх французами, під протекторатом яких вони знаходились. Це дало старт початку війни на італійських землях.

²⁷ Союзный договор России и Великобритании, 11 ноября 1742 г. // Мартенс Ф.Ф. Указ. соч. С. 112.

²⁸ Гейгель Der österr. Erbfolgekrieg u. die Kaiserwahl Karls VII (Нердл. 1877)

Іспанці також мали союзницькі відносини з Францією, тому вони доволі впевнено займалися окупацією герцогства, на що їм знадобився всього тиждень. Венеціанська республіка вирішила не повторювати чужих помилок, тому пропустила іспанців без перешкоджань.

Забезпечивши мир на північному напрямі, Австрія спрямувала свої сили на західний фронт. Дочекавшись іспанську армію, австрійці рушили далі і в грудні осадили Лінц і вже 24 січня вимусили його здатися. Далі капітулювала і фортеця в Пассау, внаслідок чого Австрія повернула контроль над землями в герцогстві австрійському. У лютому 1742 р. вони опинились в баварських землях, де мародерство набуло страшних масштабів, проте з часом вони були вимушені піти. На півночі все було менш успішно і наступ на Моравію повністю провалився.²⁹

На початку лютого 1742 року Фрідріх вирішив знову піти війною на Австрію, і рушив на Моравію. Фрідріх планував рушити на нижню Австрію через північ, а в той час французи з баварцями рушать на Відень з західного напрямку. 15 лютого було зайнято Йіглаву, австрійці відступили до Будвейсу. В цей час почались перепалки між саксонцями та пруссаками тому, що перші не хотіли йти на Відень, бо вважали це доволі небезпечною затією. 20 лютого прусська армія підійшли «в притик» до Відня і стала в доволі важке положення: Кевенгюллер (імперський полководець) вже підходив до Кремса. Фрідріх вирішив не ризикувати та відійти назад і осадити Брюнну.

Проте вже на початку квітня осада була знята, саксонці рушили на Прагу, прусська армія рушила на північ. Австрійська армія під проводом герцога Лотаринзького прямувала далі, і вже 20 квітня змогла повернути собі всю Моравію.³⁰

²⁹ Евдокимова Н.П., Петрова А.А. Испанское Просвещение XVIII в. // Проблемы Новой истории Испании: Курс лекций. СПб., 1997. С – 124.

³⁰ Граціанскій Н.П., Пруссія і пруссаки, М., 1945. С 56 – 58.

7 травня герцог Лотарінгський прибув в місто Зоор, тут він дізнався про армію Пруссії на околицях Часлау і Хрудіми. Фрідріх дізнався про армію Австрії і вирішив піти їм на зустріч, в Чеслау 17 травня відбулась битва між австрійцями та прусаками, в якій останні перемогли. Марія-Терезія була вимушена заключити Бреславський мирний договір 11 червня 1742 року, Верхня та Нижня Сілезія разом з графством Глац відійшли Пруссії, ця подія завершила так звану «першу Сілезьку війну».

Тепер всі сили Австрії вирушили на французко-баварський фронт. Герцог Брольї який командував французко-саксонською армією, був зачинений в Празі. Через голод та хворобу, герцог вирішив полишити город, залишивши Бель-Іля з 22 тисячною армією. Прага трималась до грудня, після чого французам вдалось пробити оточення та відійти до Баварії. Слідом за ними в Баварію прийшли австрійці, які окупували Мюнхен.

В 1743 році на території Нідерландів була створена «Прагматична армія», якою командував сам Георг II, в ній перебували англійці, гессенці та ганноверці. Іспанська армія, під командуванням Хосе Антоніо де Кастаньєта, дала їм бій і була розбита 16 червня під Брюсселем й змушена відійти за Рейн. «Прагматична армія» дійшла до Льєжа, після чого, будучи виснаженою та неповною, внаслідок чого вона була розбита 6 липня і відійшла до Голландії. Після перемоги Лас-Торрес перейшов у наступ, однак через відчайдушний опір голландців зміг пройти лише до Роттердама.

Британія та Франція ще не зіткнулись один з одним, проте підготовка йшла повним ходом. 29 січня 1743 році помер кардинал Флері, після чого Людовік зміг взяти владу в свої руки, яка почалась з вибудовування антианглійської політики. Навесні 1744 р. Франція оголосила війну Великобританії, Ганноверу та Австрії. Французькі війська вторглися в Австрійські Нідерланди.

В Англії король Георг II також оголосив війну Франції. «Оголошення війни Його Величності проти короля Франції» оголошуючи основні причини, чому Британія вступила у війну: допомога французьких військових кораблів у 1740 році іспанцям у Вест-Індії під час її війни з Англією, присутність французького флоту в Середземному морі і Ла-Манші, допомога якобітам. Але головне те, що Франція була оголошена небезпечною через свій намір «порушити рівновагу сил в Європі».³¹

23 серпня 1744 році, армія Пруссії, без об'яви війни, рушила на Богемію. 16 вересня було захоплено Прагу. Австрія зовсім не очікувала такого повороту і майже не залишила ніяких військ на тому напрямі. Наступною ціллю Фрідріха стало місто Табор. В цей час під Будвейсом зібралося 45 тисяч військ Австрії та Іспанії, які згодом рушили на Фрідріха. Пруссія відступила до Сілезії.

До Австрійської армії приєднався герцог Франциск, разом з яким вони почали маневрувати тим самим руйнувавши постачання припасів та добір армії. 25 листопада Австрія провела деокупацію Праги.³²

До кінця 1744 року, австрійці повністю були вибиті з баварського напрямку, що дозволило французам перейти в наступ. 8 січня 1745 році, було підписано Варшавський договір, за яким Австрія, Британія, Саксонія та Нідерланди домовились продовжувати війну. 20 січня 1745 році, трапилось те, що застало зненацька всіх – смерть Карла VII.

Карл VII був у якомусь роді символом, ставши першим імператором Священної Римської імперії, не будучи при цьому Габсбургом, чого не було уже декілька століть. Це дало змогу зрозуміти, що влада Габсбургів не безмежна і кожен має шанс досягти імперського престолу, навіть будучи мінорною країною у її складі.

³¹ Trench, Charles Chevenix. George II. — London: Allen Lane, 1973. — 328 p

³² Дельбрюк Г. Історія військового мистецтва в рамках політичної історії. Пер. з нім. Т. 4. М., 1938. 275 с.

Його син вирішив відмовитись від претензій батька, тому він підписав мирний договір з Австрією в 22 квітні 1745 році, що закінчили будь-які домагання імперської корони.

У вересні 1745 відбулися вибори у Франкфурті, і Франц Стефан був обраний курфюрстами. Його головним завданням стало укладання миру та єдність імперії.³³

Армія Фрідріха знаходилась в меншості в зрівнянні з австрійцями, тому він вирішив піти на хитрість, і пусти слух начебто він весь розбитий і вимушений відступити аж до самої Пруссії, ворог повірив і почав у пришвидшеному темпі прямувати за ним. 4 червня під Гогенфрідбергом союзники несподівано були атаковані і зазнали поразки. Австрійці почали відступати й Фрідріх рушив прямо за ними, в Богемію, але потім в наслідок успішних дій австрійської армії, йому довелось знову відступити. 30 жовтня прусська армія зазнала поразки при Зорре, але почалась зима, що не дозволило ворогу піти в контратаку.

Внаслідок цього 25 грудня 1745 року було підписано Дрезденську мирну угоду, між Австрією, Пруссією та Саксонією. Сілезія залишилася за Пруссією, а Фрідріх визнав імператором чоловіка Марії Терезії. Проте війна з Францією продовжувалась.³⁴

Для Великобританії вона йшла не кращим чином. 11 травня 1745 р. у битві при Фонтенуа в Нідерландах армія союзників зазнала поразки. Захоплення Луїсбурга стало єдиною перемогою в Америці, проте радість була не довгою, бо 26 липня 1745 році Карл Едуард Стюарт висадився в Шотландії та почав повстання якобітів.

³³ Гейгель Die Anspr ü che des Curf ü rsten Karl Albert v. Bajern auf die ö sterr. Erbfolge . (Нердл., 1874)

³⁴ Туполев Б.М. Фридрих II и Священная Римская империя // Европейские монархии в прошлом и настоящем. СПб., 2001. С. 57 - 60.

Повстання підтримувалося з Франції, що підтверджує договір, підписаний між якобітами та французами у Фонтенбло 24 жовтня 1745 року. Однак повстання повністю провалилось, бо так і не знайшло підтримку на землях Шотландії.³⁵

У 1746 р. голландці розпочинають спроби мирних переговорів. Восени скликається мирна конференція у Бреді. У цьому році в Іспанії помер король Філіп V. Новим монархом став його син від першого шлюбу Фернандо VI. Він вирішив, що вести війну далі не має ніякого сенсу. Іспанія запропонувала Британії та Австрії мир, в обмін на території Апеннінського пів-острову які раніше належали останній, а саме Королівство Двох Сицилій та Пармське герцогство. Австрія вже пообіцяла ці землі своєму союзнику Сардинії, тому для вирішення цього питання була скликано мирну конференцію в Лісабоні, куди британці направили досвідченого дипломата Кіна. У Бреду з Лондона було відправлено повноважного представника – лорда Сандвіча. Він повинен був заважати мирному договору з Голандцями до того моменту поки не завершиться конференція в Лісабоні, але проблема в тому, що вона зайшла в глухий кут, чим сильно підставляла Сандвіча.

Британський держсекретар Ньюкасл, не бажаючи знищувати союз, категорично відмовився просити Австрію чи Сардинію поступитися Іспанії. Але він також хотів заключити мир з Іспанією, та припинити війну яка триває вже 8 років, при цьому не порушуючи австро-британський союз. Подальші труднощі виникли через захоплення англійцями острову Кап Бретон в Америці. Французи відмовились від будь яких перемовин доки їм не повернуть цей острів, така принциповість була викликана його важливістю, бо саме цей острів був центром рибалок у всьому ньюфлаунді.

³⁵ Speech on the Report of the Hanoverian Troops for 1744 // Gentleman's Magazine. Vol. XV. 1744 // www.bodley.ox.ac.uk.

В цілому, англійська сторона була готова пожертвувати цим островом заради збереження союзу з Австрією. 12 травня 1747 році конференція в Бреді була розпущена, через свою повню безрезультатність.³⁶

Якщо головним спонуканням Франції до миру була її критична ситуація, то й Великобританія у 1747 році виявилася втягнутою в континентальну війну через суперечки щодо торгівлі в Іспанській Америці і слабких дій її флоту, внаслідок чого вона зазнала лиха, що змусили її набратися боргів, які сягали 80 000 000 фунтів стерлінгів, і тепер бачила свою союзницю Голландію на межі небезпечного вторгнення в її володіння. Сам мир був підписаний під загрозою з боку французького посланця, що найменша затримка послужить для Франції сигналом руйнувати укріплення зайнятих нею міст і одразу ж розпочати вторгнення.

У той самий час коли гроші у Великобританії закінчувалися, втомлена Голландія шукала можливостей одержати позику в неї.

Отже, якби у Франції тоді був флот, здатний поборотися на морі з англійським, навіть якщо б він трішки програвав, то вона могла б, утвердившись в Нідерландах і Маастрихті, настояти на запропонованих нею умовах. З іншого боку, Великобританія, хоча й була «притиснута до стіни» на континенті, могла б досягти миру на умовах, що не поставлять її в невігідне та принизливе положення, лише завдяки господарству на морі.

Торгівля всіх трьох країн сильно постраждала, але в цілому «баланс призив» був на боці Великобританії, яка переважала французів на суму в 2 000 000 фунтів стерлінгів.

³⁶ Horn D. B. The Duke of Newcastle and the Origins of the Diplomatic Revolution. The Diversity of History, Essays in Honour of Sir Herbert Butterfield. — 1970.

За іншим способом оцінки, можна сказати, що сукупні втрати французької та іспанської торгівлі протягом війни визначалися 3434 судами, а англійської — 3238 судами, але при обговоренні цих даних потрібно пам'ятати їхню відносність до відповідних торгових флотів. Тисяча судів становили значно більшу частину французького флоту, ніж англійського, і втрата їх була набагато важчою для перших, ніж для других. Неможливість вести повноцінні бойові дії один проти одного, обидві сторони почали шукати миру.³⁷

В цей час російська армія рушила на Європу, завдяки дипломатичних натисків Австрії та Англії, вона могла без перешкоджань ходити по землям Німеччини, і хоча вона так і не вступила ні з ким в бій, сама наявність такої великої(близько 37 тисяч) та не змученої війною армії, стало кінцевим аргументом для французької сторони в питанні пошуку нових перемовин.³⁸

Тому було вирішено провести нову конференцію в місті Ахен. Саме тут 18 жовтня 1748 році було підписано другий Аахенський мирний договір, який і завершив війну.

В цілому, це було завершення не війни, а одного з етапів війни який виявився останнім, бо на момент підписання миру за австрійську спадщину вже ніхто і не воював, країни покидали театр воєнних дій по мірі їх виснаження, як на мене то це слово краще всього підходить, щоб описати цю війну – виснажлива, 8 років безперестанних битв, а результати котрих майже нікого не задовольнили.

³⁷ Мэхэн А.Т. Влияние морской силы на историю 1660-1783. — СПб. 2002. С. 312.

³⁸ Союзный договор России и Великобритании, 3 апреля 1741 г. // Мартенс Ф.Ф. Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. Т. 9 (10). Трактаты с Англиею. СПб., 1892. С. 93–111.

Розділ II. Наслідки війни за австрійську спадщину

2.1. Закінчення війни. Другий Аахенський мир

Як вже і було зазначено раніше, за 8 років країни-учасниці були виснажені війною, тому вони погодилися підписати мирний договір. У договорі брали участь Австрія, Англія, Голландія, Сардинія, Франція і Іспанія. Договір, що закінчив цю загальну війну, був підписаний спершу Англією, Францією і Голландією, 30-го квітня 1748 року, а 18 жовтня і рештою держав. Згідно з Аахенським договором Франція зобов'язувалася протягом 6 тижнів вивести війська з Австрійських Нідерландів, які вона окупувала, і повернути всі завоювання імперії. Великобританія відмовлялася від придбань, зроблених під час війни в Америці та Ост Індії. У відповідь Людовик XV обіцяв зринути укріплення Дюнкерка, підтвердив права на британський престол за династією Ганноверів, відмовившись у такий спосіб підтримки якобітів, і тим самим володіння Георга II у німецьких землях закріплювалися за англійським королем. Всі ці пункти були узгоджені ще під час таємних попередніх переговорів між Британією та Францією, лише потім почали обговорювати австрійські проблеми.

Двадцятьма чотирма статтями Аахенського договору визначалися володіння, що повертаються державам: Австрія отримувала знову свою частину Нідерландів; Сардинія, Модена, Генуя, Голландія – повернули свої володіння до війни. З заокеанських земель Англія поступалася зворотно Франції островом Кан – Бретон в Північній Америці, а Франція Англії – Мадрас в Ост-Індії. Згідно з умовами Аахенського миру Австрія позбавилася майже всієї Сілезії, яка переходила до Пруссії.

Австрія і Сардинія відмовлялися від Парми, П'яченци, Гуастали, які отримувала Іспанія, при умовах того, що Австрія і Сардинія могли отримати ці території в випадку смерті Фернанда VI бездітним.

Марія-Терезія була дуже обурена втратою Сілезії та італійських володінь, проте всі країни визнали Прагматичну санкцію 1713 року і більше зазіхань на її легітимність не було.

Прийняття санкції було вимушеним рішенням для припинення війни, в кінцевому рахунку Прагматична санкція увійшла до основних законів імперії, і вона існувала до кінця правління Габсбургів.

Таким чином, війна за Австрійську спадщину що тривала протягом 8 років в кінцевому рахунку не привела до значних перемін в балансі сил, і для більшості країн все закінчилося фактично статус-кво.

Франція в той момент не була зацікавлена в сильному ослабленні Австрії, не дивлячись на те, що вони були суперниками, а все через побоювання свого союзника – Пруссії, яка ще зміцнилася після війни. Тому австрійці звільнилися лише втратою Сілезії, бо в випадку більших територіальних придбань Пруссією, міг похитнутися баланс сил в центральній Європі.³⁹

Австрійська імперія зазнала втрат територій після війни. Сілезія, одна з найбільш прибуткових і промислових провінцій, була передана Пруссії в результаті мирного договору. Це суттєво позбавило Австрію важних економічних ресурсів і територій.

³⁹ https://runivers.ru/lib/anons.php?ID=62396&IBLOCK_ID=33

Австрійська імперія зазнала значних втрат у військовій силі і престижі після війни. Невдачі на полі бою та втрата територій призвели до зменшення впливу Австрії як великої європейської держави.

Це створило небезпеку з боку конкурентів та сусідніх держав, які могли використовувати слабкість Австрії для своїх власних стратегічних цілей.

Війна вимагала великих фінансових витрат з боку Австрійської імперії. Щоб фінансувати військові операції, Австрія змушена була брати позики та підвищувати податки, що призвело до значного зростання боргового навантаження країни. Це посилювало і без того серйозні фінансові проблеми, які Австрія мала ще до війни, та збільшило залежність від зовнішнього кредиту.

Втрата територій та фінансові проблеми після війни призвели до погіршення політичного становища Австрійської імперії. Імперія стала менш впливовою на міжнародній арені, а внутрішні проблеми і розбрат усилилися. Це зміцнило позицію конкуруючих сил, зокрема Пруссії та Росії, що прагнули зайняти свої місця в Центральній Європі.⁴⁰

Пруссія змогла здобути перемогу та виконати свою головну ціль, а саме захопити Сілезію, що збільшило її території майже в 2 рази, і дало їй багато промисловий регіон, який міг значно покращити економіку молодого регіонального гегемона.

Перемога в війні підвищила престиж і вплив Пруссії в Європі. Вона стала визнаним політичним гравцем на континенті, що відкрило їй двері до подальшого розширення і зміцнення впливу.

⁴⁰ The Habsburg Monarchy, 1618–1815. 2019. С. 273 – 274.

Пруссія заслужила репутацію сильної військової держави завдяки своїм успіхам у війні. Це змусило її лідера, короля Фрідріха II Великого, зосередитися на подальшій модернізації армії та управління державою. Реформи створили сучасну, дисципліновану та добре підготовлену армію, що дало Пруссії перевагу у майбутніх конфліктах.

Також в війні здобув досвід і сам Фрідріх в якості полководця, особливо сильно на нього вплинула битва при Мольвиці, його перша битва яку Фрідріх ледь не програв, проте в майбутньому він виніс помилки зроблені ним та став куди краще в ролі командира військ.⁴¹

Баварія зазнала руйнівної поразки, хоч вона і не зазнала ніяких територіальних утисків, по всіх інших пунктах була однозначна поразка.

До війни Баварія вела нейтральну політику, маневруючи між французькою та австрійською сторонами, не надаючи повної переваги одній з них, але пішовши війною на Австрію, Баварія зробила свій остаточний вибір та прогадала, бо Франція після війни перестала її підтримувати через те, що права Марії – Терезії на престол більше ніким не оспорювалися, навіть самим Максиміліаном III, який не підтримав зазіхання свого батька на імперський престол.

Частина бойових дій велась на території Баварії, що призвело до руйнування її сільського господарства, внаслідок чого поглибились її економічні проблеми. Армія також зазнала значних втрат, і не могла більше конкурувати з впливовими європейськими країнами.

Без армії, коштів та політичного впливу Баварія перетворилася із можливого нового регіонального гегемона, на сферу впливу за який боролися між собою Австрія та Пруссія.⁴²

⁴¹ Кони А.Ф. Фридрих Великий. Ростов н/Д, 1997. С. 205.

⁴² Шмид А. Карл VII // Шиндлинг А., Циглер В. Кайзеры. Ростов н/Д, 1997. С. 287.

Франція фактично вийшла з війни в статус – кво, їй не вдалось з досягнути своїх цілей, проте вона і не зазнала значних втрат, окрім економічних, які виникли через значне зменшення обсягів торгівлі через те, що британці користувалися своїм морською перевагою та не давали спокійно ходити французьким торгівельним судам.

Політичний вплив залишився майже без змін, бо Франція як зазнавала поразок так і перемагала, і якихось ганебних моментів не трапилось ні під час війни, не під час підписання мирної угоди.

Відбулась деяка переоцінка зовнішньої політики, а саме що до відносин з деякими державами, так наприклад Франція перестала підтримувати Баварію, яка втратила будь який вплив та військово-економічний потенціал, також змінилось відношення до Пруссії, яка із корисного та зручного союзника, перетворилась на могутню державу, яка також хотіла поборотися за вплив в межах імперії.

Доволі важливим наслідком війни для Франції стало ще більше загострення відносин з Великобританією, ніяка із сторін не змогла здобути абсолютної домінацію в Північній Америці, що збільшило напругу в колоніальних регіонах, яка дійшла свого піку в 1756 році. До того ж ніяка з країн не змогла принизити свого давнього та принципового суперника, що також залишило свій слід на невдоволеності сторін.⁴³

⁴³ История Франции. В трёх томах — М.: «Наука», 1972—1973.

Великобританія також закінчила війну без особових змін не досягнувши поставлених цілей. Зазіхання на трон Австрії, яка була дружньою державою для Англії, та захист земель Ганноверу стали формальним приводом для втручання у війну, в той час як справжня ціль британців полягала у встановленні домінації в Північній Америці та Ост – Індії, чого їм не вдалося досягти, не дивлячись на те, що їм вдалося захопити декілька фортів, їх прийшлося віддати для укладення миру.

В економічному плані для країни все вийшло не кращим чином, з одного боку Великобританія сплачувала армію Саксонії та Російської імперії і набралася боргів, з іншого вона підписала торговий договір з останньою, що відкривало їй доступ до доволі великого обсягу товарів, а ще британцям вдалося захопити декілька важливих торгових пунктів в Америці, що трохи завадило французам на деякий час, проте економічні втрати були значно більші ніж придбання, що ще більше збільшило їхній інтерес до колоній.

Геополітичною перемогою можна було б рахувати те, що Британія завадила реалізувати свої плани своєму вічному ворогу – Франції, якій не вдалось встановити дружню їй владу в Священній Римській імперії, проте буквально через 8 років вони все одно укладуть союз в рамках дипломатичної революції, не дивлячись на їхню довготривалу ворожнечу, в той час як Великобританія знайде союзника в обличчі колишнього ворога – Пруссії.⁴⁴

Російська імперія не надавала ніякої допомоги своїм союзникам в обличчі Австрії та Великобританії, бо була зайнята війною зі Швецією, яку також в якійсь мірі можна рахувати як одну із частин війни за австрійську спадщину.

⁴⁴ Anthony Page. Britain and the Seventy Years War, 1744-1815: Enlightenment, Revolution and empire. Sheffield. 2014. С. 16 – 17.

Покінчивши зі Швецією, Російська імперія направила свої війська в Європу, що побудило Пруссію та Францію укласти мирний договір. Ціллю Росії було ввірватися на європейську арену і їй це вдалось, хоч її армія і не приймала участь в європейських битвах, тим не менш факт того, що саме їй вдалось зупинити бойові дії зіграло свою роль, у піднятті престижу Російської імперії на міжнародній арені.

Торгові договори та нові союзи допомогли зміцнитися державі в економічному та геополітичному сенсі, таки остаточно прорубавши вікно в Європу, з'явилась нова сила з якою доводиться рахуватись.

В цілому ця війна закінчилася благополучно для Російської імперії, немає жодного аспекту, який би цьому суперечив.⁴⁵

Мир був укладений в першу чергу саме через виснаженість країн, як в військовому так і в економічному плані, воювати вже не було сил, тому довелось йти на мир, віддаючи окуповані території назад їх володарям, як це було у випадку австрійських Нідерландів чи французьких колоній в Америці.

Також важливим фактором стало те, що під кінець війни жодна сторона не могла досягти значної воєнної перемоги, ініціатива переходила з рук в руки і нікому не вдавалося закріпити будь-який воєнний успіх, виключенням можна рахувати Пруссію.

Аахенська мирна угода завершила бойові дії та конфлікт, це став черговий крок який вів країни до усвідомлення мало ефективності нинішньої системи миру та вирішення конфліктів, що посилило спільну антипатію.

⁴⁵ История внешней политики России XVIII век (От Северной войны до войн России против Наполеона). Москва 2018. С. 90-92.

2.2. Політичні наслідки війни для Європи і світу

В цілому всі учасники війни залишилися незадоволеними її результатами. Іспанії не вдалося повернути Гібралтар та Мінорку та відібрати «асієнто» у британців. Сардинія залишилася без італійських територій. Марія Терезія вважала себе скривдженою та звинувачувала всіх союзників у своїх невдачах. Всупереч спільній думці найменше від цієї війни отримала Великобританія. В Аахені лише згадали про право обшуку іспанцями англійських кораблів у Вест-Індії, союзницька політика йшла врозріз із британськими планами видалення французів із Середземномор'я; французькі події в Ост-Індії залишилися непоміченими, як і проблеми з колоніальними кордонами в Америці. Всі ці питання вирішуватимуться у Семирічній війні.⁴⁶

Війна за Австрійську спадщину стала яскравим виявом кризи міжнародних відносин. Стало ясно, що така система альянсів себе зжила. Проте можна сказати що вона й не була міцною з самого початку. Жоден із союзників не докладав достатньо зусиль, щоб підтримати іншого. Аахенський мир показав, наскільки глибоко розходяться інтереси учасників «старої системи». Вони почали розходитися ще з 1715 р., коли «система», переживши пік свого розвитку у війнах з Людовіком XIV, вступила в нову епоху міжнародних відносин.

У 1730-х роках. криза стала очевидною, оскільки англо-голландське торгове суперництво лише погіршило відносини між цими країнами, як і небажання британського уряду брати участь у європейських конфліктах на боці Австрії у ці роки. Лінія Нідерланди – Рейн – Італія переставала грати значної ролі економіки, поступаючись впливу колоніальної торгівлі.

⁴⁶ Пик С. М. Дипломатія європейських держав у період Семилітньої війни 1756 - 1763 р. 2012. С. 2.

Правлячі кола Англії дедалі більше цікавилися придбанням територій Америки та Азії, ніж європейськими проблемами.

Тут британці зіштовхнулися із французькими інтересами. У Європі ослаблення Австрії та зростаючий вплив Пруссії призвели до протистояння цих двох держав.

Усі ці чинники вимагали перебудови Вестфальської системи міжнародних відносин у середині XVIII століття. Нею стали події «дипломатичної революції» 1756 року.⁴⁷

Ця війна відкрила для Заходу ще одного серйозного учасника в європейській політиці - Російську імперію, яка міцно закріпилась в ролі східно європейського гегемона, і яка почала завдавати сильний вплив на подальшу європейську політику, цьому сприяли нові союзні обов'язки, та велика армія, яка почала переходити на європейські зразки ще за часи Петра I.

Ще одним активним діячем в Європі став Фрідріх Великий. Його королівство Пруссія змогло зайняти, а потім і відстояти, високе місце в європейській політиці. Держава з авторитетною армією та сильною економікою привернула до себе увагу та змусила дивитися на себе з обережністю, або з приводом пошуку нового союзника.

Варто зазначити, що війну за австрійську спадщину не варто відокремлювати від попередньої війни за іспанську спадщину та від наступної, так званої, Семирічної війни.

⁴⁷ История дипломатии: в 3 т [под ред. В.А. Зорина, В.С.Семенова, С.Д. Сказкина, В.М. Хвостова ; 2-е изд., перераб.и доп.] – Т. 1. – М. : Госполитиздат, 1959.С. 823 – 827.

Від початку становлення великих європейських держав в ранньому середньовіччі та до Віденського конгресу 1815 р. сторони конфлікту часто оставались незмінними так само як і причини війни, весь цей період з XII по XIX ст. можна вважати одним безперервним конфліктом, який затихав на деякий період часу лише для того щоб спалахнути з новою силою, і з кожним разом все сильніше і сильніше, бо з розвитком технологій розвивалась і взаємна антипатія, яка потім впливала в нову війну, одна масштабніша за іншу.

Система миру в Європі попросту не працювала і не могла задовільнити нікого, з кожним разом поглиблюючи конфлікт. По більшому рахунку в цьому і полягала роль війни за австрійську спадщину для світової історії: в ще більшому поглибленні конфлікту та черговий доказ не ефективності системи, в кінцевому рахунку це переросте в новий конфлікт – в Семирічну війну, в якій перемога Великобританії буде здобута значними зусиллями, тяжба її боргового рахунку перейде на плечі північно американських колоній, внаслідок чого невдоволення новими податками переросте в так звану Американську революцію, яку активно буде підтримувати Франція, не дивлячись на ті величезні борги які їй довелося взяти, що призведе в свою чергу до Французької революції, як наслідок: республіка, європейські завоювання і врешті решт Віденський конгрес, який змінить формулу миру в Європі, та значно зменшить напругу в регіоні.

Війну за австрійську спадщину можна рахувати одним із фінальних кроків для усвідомлення проблематичності тодішньої європейської дипломатії, бо як і зазначалося раніше, дипломатія в більшості випадках просто не працювала так як задумувалось при впровадженні міжнародних домовленостей таких як Вестфальська система наприклад.⁴⁸

⁴⁸ Malcolm-Smith E. British Diplomacy in the Eighteenth Century, 1700–1789. L., 1937

Висновок

Період раннього Нового часу позначив масштабні трансформації в системі міжнародних відносин у Європі. Реформація і Тридцятирічна війна стали початком зрушень, що позначили поступовий відхід від дотримання непорушності принципу релігійної ідентичності, ключового для Середньовіччя. Тепер на перший план почали висуватися політичні інтереси національних держав, які активно формувалися на той час.

Війна за австрійську спадщину виявилась наступним важливим кроком у усвідомленні проблематичності збереження традиційної дипломатичної системи, успадкованої від попередніх епох. Ця війна показала, що старі альянси та угоди більше не могли гарантувати стабільність та уникнення конфліктів. Це змусило країни шукати нові підходи міжнародних відносин для збереження миру в Європі.

Одним з наслідків війни був початок пошуку нового способу вирішення політичних проблем. Спочатку відбулась "дипломатична революція", яка змінила традиційні союзи новими: старі вороги тепер стали пліч-о-пліч за для захисту їх спільних інтересів. Далі Європу об'єднав спільний ворог в обличчі Франції, а вже після того як вони її подолали спільними зусиллями, почалася нова ера в вирішеннях конфліктів, цьому також сприяло появленню у країн національних територій.

Європейські країни в добу раннього Нового часу почали розвивати складніші міжнародні відносини та шукати компромісні рішення для вирішення конфліктів. Цей перехід можна вважати кроком до становлення більш цивілізованої Європи, де політичні розбіжності вирішуються через діалог та перемови, а не на полі бою.

Варто зазначити, що хоча нова система дипломатії, закладена ще Вестфальським миром 1648 р., надалі розвинена Аахенським миром, в перспективі сприяла зменшенню безпосередніх військових конфліктів, вона не повністю елімінувала їх.

Новітня доба принесла людству дві найкривавіші європейські війни - Першу та Другу світову війну. Однак це не зводить нанівець значення впливу нового підходу до дипломатії.

Нова система миру, яка поступово формувалась після війни за австрійську спадщину, принесла значні зміни в європейському політичному ландшафті. Вона сприяла зміцненню державності та стабільності багатьох країн, а також розвитку міжнародних організацій, які працюють над збереженням миру та співробітництвом між націями.

Варто зазначити, що війна за австрійську спадщину була важливим епізодом в історії, що дозволив почати процес формування нової, більш цивілізованої Європи, яка ставила перед собою завдання збереження миру, співробітництва та розвитку на основі дипломатії та переговорів, хоча для поширення цих принципів знадобився тривалий час у майбутньому.

Список використаних джерел та літератури

1. Anthony Page. Britain and the Seventy Years War, 1744-1815: Enlightenment, Revolution and empire. Sheffield. 2014.
2. Burgdorff, S., Pitzl, N.F., Wiegrefe, K. (Hrsg.) Preussen. Die unbekannte Grossmacht. – München: Wilhelm Goldmann Verlag, 2009.
3. Gaudi, Robert. The War of Jenkins' Ear: The Forgotten Struggle for North and South America: 1739-1742. — Pegasus Books, 2021.
4. Horn D. B. The Duke of Newcastle and the Origins of the Diplomatic Revolution (англ.) // The Diversity of History, Essays in Honour of Sir Herbert Butterfield. — 1970.
5. Kunisch, J. Friedrich der Grosse. Der König und seine Zeit. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2012.
6. Lemontey, «Histoire de la Régence et de la minorité de Louis XV» (П., 1832)
7. Malcolm-Smith E. British Diplomacy in the Eighteenth Century, 1700–1789. L., 1937
8. Speech on the Report of the Hanoverian Troops for 1744 // Gentleman's Magazine. Vol. XV. 1744 // www.bodley.ox.ac.uk.
9. The Habsburg Monarchy, 1618–1815. 2019.
10. Thompson A. C. George II: King and Elector. New Haven, 2013.
11. Trench, Charles Chevenix. George II. — London: Allen Lane, 1973.
12. Ардабацкая А.М. Из истории борьбы с прусской агрессией в 40-е гг. XVIII в. — Ученые записки Саратовского университета. Т. 66. Саратов. 1958.
13. Войтович Леонтій. Історія війн і військового мистецтва: Том 2. Харків. 2017.
14. Гейгель Der österr. Erbfolgekrieg u. die Kaiserwahl Karls VII (Немдл. 1877)

15. Гейгель Die Ansprüche des Kurfürsten Karl Albert v. Bayern auf die österr. Erbfolge. (Нердл., 1874)
16. Граціанскій Н.П., Пруссія і пруссаки, М., 1945.
17. Дельбрюк Г. Історія військового мистецтва в рамках політичної історії. Пер. з нім. Т. 4. М., 1938.
18. Евдокимова Н.П., Петрова А.А. Испанское Просвещение XVIII в. // Проблемы Новой истории Испании: Курс лекций. СПб., 1997.
19. История внешней политики России XVIII век (От Северной войны до войн России против Наполеона). Москва 2018.
20. История дипломатии: в 3 т [под ред. В.А. Зорина, В.С.Семенова, С.Д. Сказкина, В.М. Хвостова ; 2-е изд., перераб.и доп.] – Т. 1. – М. : Госполитиздат, 1959.
21. История Франции. В трёх томах — М.: «Наука», 1972—1973
22. Карл Воцелка. История Австрии: культура, общество, политика. — М.: Весь мир, 2007.
23. Кони А.Ф. Фридрих Великий. Ростов н/Д, 1997
24. Кудрявцев Н. А. Государево око: тайная дипломатия и разведка на службе России. — Олма-Пресс, 2002.
25. Меринг Ф. Очерки по истории войн и военного искусства / Франц Меринг. — М.: Воениздат, 1941.
26. Мэхэн А.Т. Влияние морской силы на историю 1660-1783. — СПб. 2002.
27. Ненахов Ю. Войны и кампании Фридриха Великого / Под общ. ред. А. Е. Тараса. — Мн.: Харвест, 2002.
28. Огуй О. Д., Стеблій Ф. І. Марія-Терезія //Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2009. — Т. 6 : Ла — Мі. — С. 511—512.

29. Орлов А. С., Георгиев В. А., Георгиева Н. Г., Сивохина Т. А. История России. — 2013.
30. Перцов В.І., Німеччина у XVIII столітті, Мінськ, 1953.
31. Пик С. М. Дипломатія європейських держав у період Семилітньої війни 1756 - 1763 р. 2012.
32. Соколов Б.В., «Сто великих воєн», -М.: Освіта, 1987.
33. Союзный договор России и Великобритании, 11 ноября 1742 г. // Мартенс Ф.Ф. Указ. соч.
34. Союзный договор России и Великобритании, 3 апреля 1741 г. // Мартенс Ф.Ф. Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. Т. 9 (10). Трактаты с Англией. СПб., 1892.
35. Туполев Б.М. Фридрих II и Священная Римская империя // Европейские монархии в прошлом и настоящем. СПб., 2001.
36. Форстен Г. В. Фридрих-Вильгельм I, прусский король // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.
37. Шмид А. Карл VII // Шиндлинг А., Циглер В. Кайзеры. Ростов н/Д, 1997.
38. Яковлев Н.Н. Британия и Европа. М., 2000.

Резюме

Дослідження війни за австрійську спадщину є доволі важливим для розуміння тодішньої дипломатичної системи, витoki якої є актуальні і в наш час. Майже вся сучасна система домовленостей та співвідношень бере свої корні з давніх часів, які тоді ще були на своєму початковому рівні, вони постійно змінювались та еволюціонували і війна за австрійську спадщину стала важливим кроком для початку процесу встановлення відносно сучасної системи вирішення питань між державами.

Метою роботи було встановлення довготривалих наслідків війни, визначення їх передумов, причин та вплив на політичну історію світу.

Наукова новизна полягає в дослідженні війни за австрійську спадщину як частину довготривалого процесу становлення нової політичної системи міжнародних відносин між європейськими державами.

Ключові слова: війна за австрійську спадщину, політична система, політичні наслідки

Summary.

The study of the War of the Austrian Succession is quite important for understanding the diplomatic system of that time, the origins of which are still relevant today. Almost the entire modern system of arrangements and relations has its roots in ancient times, which were still at their initial level, they were constantly changing and evolving, and the War of the Austrian Succession was an important step in the process of establishing a relatively modern system of resolving issues between states.

The purpose of the study was to establish the long-term consequences of the war, to determine their preconditions, causes and impact on the political history of the world.

The scientific novelty lies in the study of the War of the Austrian Succession as part of the long-term process of establishing a new political system of international relations between European states.

Keywords: war for Austrian heritage, political system, political consequences